

Megjelenik minden hónap 10-ikén, legalább is 3 $\frac{1}{2}$ nagy nyolczadrét ivnyi tartalommal; időnként szövegközi ábrákkal illusztrálva.

TERMÉSZETTUDOMÁNYI KÖZLÖNY.

HAVI FOLYÓIRAT

KÖZÉRDEKŰ ISMERETEK TERJESZTÉSÉRE.

E folyóiratot a társulat tagjai az évdíj fejében kapják; nem tagok részére a Pótfüzetekkel együtt előfizetési ára 6 forint.

XXIII. KÖTET.

1891. JANUÁRIUS

257. FÜZET.

Egy ősmocsárról.

Bizonyos, hogy olyan táj mint a minő a Balaton melléke a nagy tó dereka táján, Középeurópát véve, nemcsak hogy párját ritkítja, hanem összealkotásának, jelenségeinek csoportosítása és összessége szerint, a maga nemében igazán egyetlen; még pedig akár a somogyi, akár a zalai részt vesszük is, sok oly tünemény ragadja meg figyelmünket, a melyet — a kifejlődésnek ott észlelhető foka szerint — más ponton hiába keresünk.

A természetnek az az ellenállhatatlan, átalakító, ősi ereje, a mely — hol lassú menetben úgyszólván észrevétlenül átformálva, hol iszonyú kitörésekkel omlasztva, döntve, rombolva és mégis építve — működik, ritka tájon hagyta meg hatalmának nyomait oly világosan, oly szembeszökken, mint épen a Balaton derekán; innen is túl is, hegyen és laponon egyiránt.

A mi pedig a természet bensőbb barátját teljes erővel megragadja, leköti és mind behatóbb, mind mélyebb vizsgálódásra készíti, az nem kis mértékben a két partnak merőben ellentétes jellege. A somogyi részen a roppant terjedelmű lapos, nagy része szerint még ma is ősmocsár; a zalai részen viszont a képzelhetően legsajátosabb jellegű hegység, a melynek vulkanikus eredete igazi klassziczizmussal van kifejezve a tűzhányó-hegyek minden képzelhető formájában, a »Pic«-tól kezdve, a terpedt, lávakoszorús, lankásan kifutó lábú »csonka« hegyig; ezek itt egyszerre láthatók és áttekinthetők.

A mi pedig a zalai hegyi képet még más tekintetben is páratlanná teszi az a körülmény, hogy aránylag kis területen ütődik fel s a somogyi részről tekintve, még a távolabbra fekvő csucok is, mint a Csobáncz, és a Halápi-hegy stb. a Badacsony irányába vágnak, tehát mintegy összeszorulnak. Innen van az, hogy a somogyi parton haladva, e hegyek csoportja szünet nélkül változik; a vasúton tovarobogva, úgy rémlik előttünk, mintha minden perczben merőben más hegységet látnánk, mert csupán a tűzhányó jelleg az,

a melyet a majd szétfolyó, majd egymásra torlódó csoportozat állandóan megtart.

Erre az igazán fölséges hegyi képre vonatkozik az ott vidék-szerte dívó kérdés és felelet, a mely különösen az idegennek szól, t. i. »Mi a legszebb Somogyban?« A felelet reá: »Zala!« A somogyi embert pedig nem bántja az irigység, mert a szépséget ő élvezi; a zalai ember boldog, mert a szépséget bírja.

Vannak a somogyi részen egyes pontok, a honnan e hegység képe nemcsak a festő, hanem a természetvizsgáló szempontjából is páratlan. Ilyen pont a somogyi ősmocsárnak egyik legéríntetlenebb részére, az úgynevezett »somogyvárira« esik. Itt a somogyi part egyedüli örhegye, az úgynevezett fonyódi Várhegy, egybevág a Badacsonnyal és az Őrsi hegygel; másfelől úgy szólván összetorlódik valamennyi csúcs és hegy, a mely Balaton-Henye és Zánka irányában és azon túl emelkedik. E pontról tekintve Zala felé, a Balaton eltűnik; a fonyódi Várhegy mintha a Badacsonynak és társainak csoportja közepén állana; azon túl pedig a hegyalakzatoknak oly változatos képe, gyűjteménye látható egy pillantásra, a mely igazán páratlan. A Badacsony és néhány legközelebbi hegyszomszédja szép időben a távolságnak ama finom kékjében ragyog, a melyen a sziklák alakzatai még áttetszenek; a legtávolabbra esők már csak oda vannak lehelve; a fonyódi Várhegyen ellenben még sok részlet különböztethetünk meg; de ezen is már rajta van a távol kékjének legelső, legenyhébb lehellete.

Ez a fölséges kép, szép időben teljes egészében, borulatkor legalább részben kíséri és gyönyörködteti a kutatót, a ki a somogyi oldalra vetette magát; e kép ennek kietlen részét úgy szólván enyhíti; maga pedig a hegykirály, a Badacsony, sokszorosán útbaigazítója a pákásznak — itt »berkiember« —, a vadásznak, halásznak, télen a nádvágónak.

A somogyi oldalnak — szorosán véve — Balatonparti vonala sok ponton sivár; nem egy ponton futóhomokos, a hol azután a szél buczkát is alkot; majd teknőt váj, ennek széleit pedig élesen fölormózza. A hol a silány gyep valahogyan megkötötte a homokot, ott minden lépten-nyomon az ágaskodó kis ürge tekintget széjjel, majd lapúl, iramodik, majd villámgyorsan lyukba búvik; igazán, mintha a föld nyelte volna el.

A fonyódi Várhegy és a B.-Keresztúron túli emelkedések között délnek vagy délkeletnek tekintve, a szem messze tekint ki a sivár legelőre; azon túl fakó és sárgás területek, vonalak, foltok terjednek; itt-ott egy magányos mocsárfűz, vagy silány égerfák csoportja; messze távolban — és meglehetősen a térség középpontján — Tót-

szentpál falu szerénységes templomtornya látszik. Ez a lapos oly terjedelmes, hogy minden el- és letörpül rajta; földirati neve »Nagyberek«; nem egy része valóságos ősmocsár s mint ilyen igazán utolsó menedéke nem egy élőlénynek, a mely örök és törhetetlen bizalmatlansággal viseltetik minden iránt, a mi az embertől ered; a melyet az embernek első nyoma arra bír, hogy örökre otthagyja tanyáját, noha ez neki igazán »ősi« helye volt.

Ebben az ősmocsárban óhajtom az olvasót kalauzolni s ott látogatást tenni egy emberkerülő lakójánál, a nemes lábaskócsagnál, a mely itt már tünőfélben van, fészekfalvát mind összebb vonja, akként, hogy mind több és több lakó ott felejtí magát, a hol az ember még nem nyúlt belé a mocsarak ősi rendjébe, természetes állapotába: nem tér többé vissza a Nagyberek fogyva fogyó címeres nádasaiba, a melyeknek az ember lecsapolással, pákászkodással és örökös gyujtogatásokkal hadat üzent.

De lássuk előbb a terület sajátságait, a melyek magyar földön alighanem egyedül állók. E végre a Kéthely-Tótszentpál-Táska vonalról, tehát Somogy belsejéből a Balaton felé kell vizsgálódunk. E vonalon a Tótszentpál-Táska közötti rész a tanulságosabb, mert érintetlenebb; a kéthelyi átalakuló félben van, mert ott Hunyady Imre gróf a lecsapolást nagy erővel végzi; árkolással, majd drénázzsal mind több és több területet hódít el eke alá az ősmocsártól.

Tótszentpálról indulva a Nagyberekbe, az úgynevezett Kúttói-földeken túl legelőkre lépünk, a melyek a némiképen hullámos emelkedéseken párnaszerűen osztottak, dagadók, az ember súlya alatt engedve — helyrerúgók. Itt a mézei tücsök — *Gryllus campestris* — rengeteg számban él s épp ilyen számban nyílnak bűvölyukai, a melyeknek szádja legott arra tanít meg, hogy azok nem földbe, hanem *turfába* vannak vájva. Ezek a turfás területek hosszú soron vonulnak; Kéthely és újabban Tótszentpál mellett is vágás alá kerültek, az előbbi helyen egy kisebbszerű gőzmalom kazánjai alá szolgáltatják a tüzelőt és nagyon érdekes, hogy a körülbelül 30 □-cm. nagyságú és 6—8 cm. vastagságú turfavályogokat, keskenyke vasúton egy egérszürke, öreg, igen jó fajta dán eb szállítja, minden fölügyelet nélkül, valóságos »hivatalos« pontossággal és — a mi már nem mindig »hivatalos« — odaadással is.

E turfának legjobb rétegei nem annyira összeállók, mint a német és dán vágásokéi; határozottan ifjabb képződésűek, a melyek nem is olyan régen még víz alatt is állottak; némely helyen a réteg pehelykönnyűségű, rendkívül finom gyökérezetekből nemezszzerűen van összeszöve s ennek másféle használatával még találkozni fogunk.

Ide jegyzem még azt is, hogy a turfa törekjét az uradalom alomnak s azután trágyának használja.

E turfás területeknek *párnázatos* volta önként is felveti a keletkezés kérdését; a terület egyéb, nagyon sajátos jelenségei pedig úgyszólván reávezetnek a feleletre. Ha messze délfelől vizsgálunk, már az úgynevezett Szliványberek kaszálóin is észrevesszük az igen apró párnázatosságot vagyis az összeesett zombékok maradványát, ezzel pedig megtaláltuk a jelenség kulcsát, mert minél inkább közeledünk a Nagyberek mocsaras részéhez, annál épebben és egyszersmind annál hatalmasabban is jelentkezik a zombék, még pedig roppant területeken, a melyeknek itt »Lapos« a népies nevük.

Bekezdésül, a Lapos egész csapásában száz meg százezer zombék szorong egymás mellett, nem nagyobb egy-egy kisebbszérű vakondok-túrásnál s oldalain is gyeppel borítva; a terület már nem mocsaras, feltört része pedig nagyon sötéten-barna televényt mutat. Folytatóban véve, a zombék mindinkább magasodik, s úgy a mint alaptalajának nedvessége megnövekedett, a zombék üstökössé válik; az üstököt a *Carex stricta* Good. — a Diószegi-Fazekas »súgár sássa«, — a zombék építőmester-füve alkotja. Úgy a mint a neki-magasodott zombék alól elfogy a víz, a *Carex* elsilányosodik, majd elhal; töve, gyökérszete bomlik, korhad s előbb moháknak, majd más, magasabb rendű növényeknek adja meg a kellő termőaljat; a televénnyé való átalakulás folyton halad, a zombék törpül s lassan gyepes párnává alakul át. Ez az átalakulás — minden képzelhető fokozat szerint — az ember szemeláttára foly s különösen a széleken szembeszökő.

A hol a zombék magassága már az 50—70 cm.-t üti meg, ott az alj, különösen a mélységben, még határozottan mocsaras; bizonyos feltört helyeken, kávébarna híg iszappal telt »feneketlen« gödrök nyílnak, a szorgalmasan beszálló gém pedig elárulja, hogy ezek még »csíkgödrök«, hova ez a szívós életű hal mint végső menedékbe bevonult, inkább menekült. Ilyen helyeken a *Carex* nagy, csillagosan szétmeredő üstököket alkot, a zombék nemcsak üstökös, hanem a szó szoros értelmében »fejes« is; a zombékközök keskenyek, sárosak s az ember csak zombékról zombékra hágva haladhat, nagy nehezen, mert a lépés az engedő aljon bizonytalan, a menés tehát rendkívül erőltető, fárasztó.

A zombék-képződmény ott éri el tetőpontját, a hol az egyes zombék magassága 1—1.30 méter, vastagsága 0.80 m. s azon túl; eléri pedig e tetemes nagyságot az élő mocsár közvetlen közelében, leginkább pedig olyan helyeken, a hol a képződmény a mocsárba úgyszólván beékelődik; leghatalmasabban talán a »somogyvári«

részen, a hol az élő és aszott zombék roppantul fejlett, hozzá nagy területeket is borít.

Ez a rész messze esik a helységektől; így berkiember, halász alig látogatja; a mi emberi gazdaság mégis itt van, az igazán »őseredeti«, igazán a tájhoz illő. Ide volt kicsapva a Széchenyi grófok bivalygulyája, ez törtetett, gázolt, döntött a zombék-közök alkotta úttalan-útvesztőn át az élő mocsárhoz, hogy vizébe, sarába temetkezve, hűsöljön, óvja testét a legyek csípésétől. Maga a gulyás, öreg somogyi magyar ember létére sem engedett semmit az »őseredetiségből«; haja — növés dolgában — szabadjára volt eresztve, máskülönben kétfelől a fül táján ékes »csimbókra« kötve; ebe igazi ritkaság: tiszta fajú, fekete pásztor-eb — *Canis familiaris pecuarius*, ott több pásztoembernél is láttam — vaskarikán függő, helyesen fölszíjazott koloncczal nyakán s egy tapodtat sem mozdulva ura mellől, kivéve természetesen a parancsot, a melyet rögtön s nagyon jókedvűen teljesített. A maga nemében egyetlen látvány pedig az volt, a midőn idegen ember közeledtére a bivalygulya összeverődött s a betolakodóra rámeresztette szemét: az össze-vissza gázolt roppant zombék, tova a czímeres nád, messze távolban a Badacsony, szemben a mereven álló, mereven bámuló, esetlen testű, hátraszegett szarvú Bubalus-tömeg: ez a kép, mintha egy más geológiai korszakból való lett volna.

És ugyanezen a részen található még a Nagybereknek talán legérintetlenebb, mondhatnám szűzies rónavize, vagy tükre is; nem nagy, de különösen május hó közepe táján igazán elragadó, mert akkor nyílik a sárga és a fehér vízirózsa — *Nuphar luteum* és *Nymphaea alba* — és különösen az utóbbi oly roppant számmal, hogy igazán uralkodik a vizen s az azt szegő buja növényzeten is. A mi emberkerülő madara van a Nagybereknek, az sűrűn keresi föl ezt az igazán »tündéries« tavat; azért is, mert csöndes, azért is, mert sekély: őrt állhat benne a gém, fenekét éri a tótágasban keresgélő rucza is.

A Nagyberket a Somogy belsejéből eredve különösen két, mesterségesen ásott, vagy inkább vágott s részben már igen régi vízlevezető árok metszi; mind a kettő a Balatonba szakad. Tótszentpáltól a keleti oldalon fut a Határárok, mely Fonyód — vasúti megállóhely — táján szakad a Balatonba; a nyugoti oldalon iramodik a Czigányárok s tova a Sáripaták, mely Keresztúrtól kissé keletre éri el ugyancsak a Balatont. E két árok földhányásain elgyalogolhat az ember a Nagyberken végig ki a Balatonhoz; s e két árok lehetővé teszi azt is, hogy bizonyos belső részek, mint a Róna, a Koncza, a Drenyavárak, a Jei sziget jócskán megközelít-

hetők. Ez árkok vize mindvégig eleven folyású. Különösen a Határ-ároknak nagyberki része szerfölött tanulságos, egyfelől azért, mert hosszú vonalon részben turfába van bevágva, a hol pedig a turfa televénnyé alakult át, ott tisztán kivehető az őslénytani, ma helyesebben még csak recens alakzatokat temető-rétegek alakulása. Helyenközon ugyanis mélyebben fekvő, tehát más felsőbb rétegek *alatt* elterülő rétegzetek milliónyi mocsári csiga házait foglalják magukban; különösen bőven vannak meg a nagy *Planorbis corneus*, a lapos *Planorbis carinatus* és a *Limnaea* nagyobb formái.

Most vessünk egy pillantást a Nagyberkek belsejére is. Állandó élővíz tükre kevés van s a mi van, az a berki részhez képest aránylag csekély terjedelmű; de a berki ember kaszúrával csapásokat vágott a nádrengetegbe, ezeket mélyítette, deszkasajkáival, körmös, csáklójával így keresztül-kasul járja a rejtettebb helyeket is. A rónavizeken vejszahalászatot űz, a tisztább részen méthálót is bocsát és igazán szenvedélyesen szereti a berket, a mi nem is csoda, mert a berek szélén elenyészik a törvény érvényessége, ott igazán eszményi szabadság uralkodik. Itt-ott mintha történelőtti állapotba menekülne a berekmelléki ember; alkalmas pontokon még meg is műveli a földet, zöldséget termeszt; a varsa, a vejsze adja a halat, a hurok a húst; van kunyhó, benne a derekabb, üstökös zsombék a szék, az a finom könnyű turfa szépen metszve és összerakva a »berki ágy« és a »halászpárna«, az aszott zsombék kitünő tüzelő. A berki ember így ellátva hosszú időn át feléje sem néz a falunak.

A rónavizeken, a csapásokon és a »keményeseken« — a szilárd szigetek neve — kívül a Nagyberkek legnagyobb részében nádas — részben rigyás, részben címeres —; némely részen terjedelmes foltokban és tömötten terem a nemes gyékény — *Typha angustifolia* — is, a melyet a nép leginkább csak alomnak használ, noha egyébként dolgos és házi ipart űz.

Úgy a mint a Balaton víztükrének leszállításával a berek vize is fogy, különösen pedig egymást követő szárazabb években, az új nád elsatnyúl és nem bírja többé elfedni, elnyomni a régit. Így keletkeznek azután az »*avas nádasok*«. Minthogy azonban a nádnak, mint házfedő anyagnak itt vidékszerte nagy a becse, ezért a nép az avas nádakát nemcsak szorgalmasan, hanem a pyrománia bizonyos nemével gyujtogatja, perzseli, égeti. A pyromániára az vall, hogy akkor is gyujtogat, a mikor még önmagának is kárt okoz vele. Nappal feketén kavargó füst, éjjel majd rohanó, majd meg-meg-állapodó, majd lohadó és ismét fellobbanó tüzfény árulja el a berki ember e pyromániáját. Az természetes, hogy az idejekorán leperzselt nád helyén az új nád sokkal erőteljesebben növekedik.

De kiválóképen ez az örökös gyujtogatás okozza a berki madárvilág legnemesebb alakjainak elmaradozását, különösen azokét, a melyek fészkelés dolgában bizonyos pontokhoz ragaszkodók, a melyeknek fészektelepei állandók, s a melyeket a nép — részben ez állandóság miatt is — falvaknak, pl. »gémfalu, kócsagfalu, kanalasfalu« nevez.

A Duna tájairól 1878 óta a Balaton mellékére is áttelepedő *Ibis falcinellus* — »pókasnyeff vagy zsidómadár« — kimaradt a Nagyberemből, mert a mocsárfűz bokrain álló fészekfalvát felpörzsölték; így maradt el a fattyú-kócsag — *Ardea garzetta* — és a vakvarjú — *Nyctiardea nycticorax* — is.

Ezek a pörzsölt helyek sok tekintetben igen sajátságosak s ha csak olvasás útján ismerjük is, mégis legott eszünkbe juttatják az amerikai »prairie« égéseket. A sokszor holdakra terjedő területek szénfeketék s e színt alig enyhíti némiképen a nád hamvas pernyéje; az elszenesedett nádcsonkok helyen-közön kefesűrűen meredeznek ki az aljból s ilyen helyeken a legjobb eb is alig bír haladni, a leg-erősebb csizma is hamar tönkremegy; különös pedig az, hogy a vad kiváló módon épen azokat az üstököket kedveli, a melyeket az égett helyek közepén is meghagyogat a szél szeszélye, vagy más véletlen; a Nagyberembe szökött őz, fácán, a róka, a nyúl legtöbbször ezekben az üstökökben vonulnak meg s az ember önkénytelenül is elneveti magát az ilyen helyről kiugratott nyúlon, mert kormos, akár valami mosdatlan lakatosinas.

Még ezeknél a nádpörzsöléseknél is sajátságosabbak azok a területek, a hol a tűz zsombékba kapott, és ott végig is futott. Mintha valami sűrű erdőnek utolsó, üszkös csökevényei meredeznének, úgy áll a feketére pörzsölt zsombék sokaság, és kora tavaszkor az a benyomásunk van, mintha a futótűz ezeken a helyeken a növényéletnek utolsó csiráit is megölte volna. Már pedig nem úgy van, mert mikor az ifjú nád, az ifjú gyékény, a zsombékos területen pedig a *Carex* első zsengei ki kezdenek bujni, ezek a lepörzsölt területek egyszerre remek tüneménnyel gyönyörködtetnek: azok a halaványzöld zsengek pompás ellentétben állanak ahhoz a szénfeketeséghez; és különösen a lepörzsölt zsombék új üstöke ragadja meg és szépségével le is bilincseli figyelmünket. Ez a pompa csak kevés napig tart, mert az égett helyek növényzete oly gyorsan fejlődik, hogy rövid napok mulva az égésnek utolsó nyomát is elborítja az erőteljes új élet.

Az 1889/90-iki télnek és a reákövetkezett tavasznak rendkívül száraz volta nagyon is kedvezett a berkiek pyromániájának s a Nagyberек úgyszólván folytonosan égett, füstölgött, még azon a

tájon is, a hol évek hosszú sora óta a lábaskócsag — *Ardea alba* L., itt »kótyag« — fészekfalva állott; így bizonytalanságban voltam, vajjon jön-e kócsag s ha igen, megtelepedik-e?

Márczius 8-ikán öt kócsag, a Balaton felől jöve, magasan szállott el a Nagyberék fölött; úgy a mint a szárnya járt, a madár a ráeső napfénytől majd vakító fehérségben ragyogott, majd — árnyas felét mutatva — el-eltünedezett; a csillagpislogásra emlékeztető tünémeny.

E naptól kezdve a madár különböző pontokon beszállott, 10—15 főnyi falkában együtt tartva; és ha csak nyaka is látszott a nád között, ez is roppant távolságra vakítva rítt ki igazán a havat is megszügyenítő fehérségével. Bizalmatlansága teljes s igazán megközelíthetlenné teszi e madarat. Sokszor napokon át se híre se hamva: ekkor a Balaton partján halászik.

Végre április elején kipuholtam, hogy vegyes fészekfalu alakult a Nagy-Drenyavár táján álló hatalmas, de égéses avas nádkban, így tehát a Határárkon megközelíthető. A fészekfalu népe kevés szürke sok vörös gémből hozzá vagy öt pár kócsagból állott. A fészekfalu közvetlen közelében a Határárok felől úgy 10 méter széles, de igen messze benyomuló égés húzódott keletnek: valószínűleg az az út, a melyen az első fészkek elérését meg lehetett kíséreni. A kísérletet április 12-ikére tűztem ki, a mikorra a pákász föl is készült.

Nekivágtunk borús, de enyhe időben gyalog a Hunyady akolnak, azon a nagy lapon kelve át, a melynek milliónyi zombékja délnek — Varjaskér felé — s az úgynevezett »Törökvárig« húzódik; innen merőben keletre térve, átkeltünk a Határárkon, ennek keleti partján észak felé haladtunk. Az árokpartot a friss turfahányás gonoszul süppedékessé és hepehupássá tette, a járás tehát nagyon fárasztó volt. Felnyomultunk még azon a ponton is túl, a hol az árok kissé nyugotnak könyöklük meg, úgy hogy a fonyódi Várhegyet s még inkább a vasúti megálló helyet jól megközelítettük.

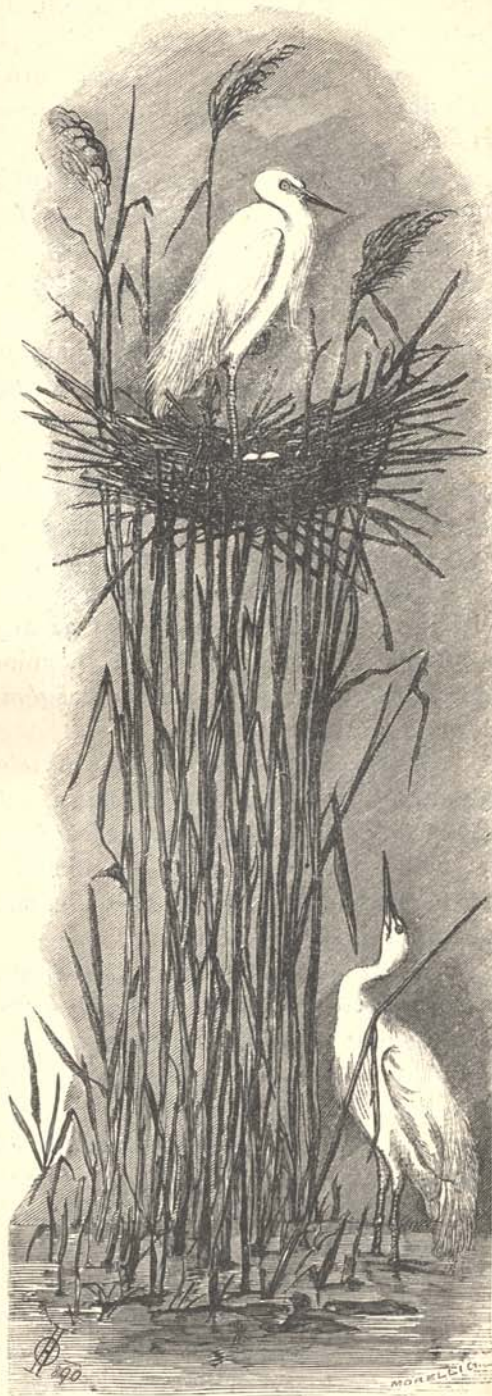
Útunk tehát a Fehérvíz, Jei-sziget és Kis-Drenyavár mellett a Nagy-Drenyavár magasságáig vezetett. Az egész úton semmi madár; de a part friss hányásain sok vidranyom, sok helyen az állat feküvője, a hol t. i. sütkérezett. Azon az oldalon, a melyen haladtunk, a nádas mind tömöttebb, czímeresebb; itt-ott már egy-egy nádiveréb — *Emberiza schoeniclus* — is jelentkezett.

Végre a keskeny, messzire keletnek vágó égéshez értünk, a melynek mindkét oldalán, tömött, falszerű, majdnem 3 méteres, tehát igazán czímeres, hozzá teljesen avas nád állott: a helyszínén voltunk.

A pákász nádat kerített, a melyen megpihenhettem, a míg ő felkészült. Leoldotta hátáról az elejtett sok vad vértől barna vászonzsákot, honnan oly nadrág került elő, a melyen a rengeteg folt miatt senkisémmé tudhatta ki az eredeti szövetet, azután kirakta a »fabocskort«, mely fűzfából, lapos, széles talppal volt faragva, feje felől ócska bőrrel volt védve és felmadzagolva. Ezeket magára öltve, nagy ravaszsággal eldugdosta a csáklyát s mindazt, a mit nélkülözhattünk, azután azt kérdezte tőlem: vizen vagy az égés torzsáin akarok-e menni? Az utóbbit választottam. Térdig érő jó bagaria volt a lábomon s úgy 20—30 méternyire, torzsáról torzsra hágva, elég jól haladtam; de egyszerre csak engedett a torzs s előbb félszárig, majd térdig süpedtem be a bal lábbal. A pákász széles faczipőjével fennen járt, akár a sarki tájak eszkimója hóczipőjével a havakon.

Ugy ötször-hatszor mélyre süllyedtem a szenes nád-torzs között szennyeskedő, fekete sárlébe; az erős munka megizzasztott, megpihentetett; de haladtam. A századik méter táján az égésen átsurrant egy kis madár, röptében sajátságosan megrezegtette szárnyát, kiterjesztette tövén rozsdaszín farkát: a fehércezímerez kék-

Kócsag-fészek.

begy — *Erythacus cyaneculus* volt. Hamar töltést váltva, fél lábbal ismét térdig süppedtem, a pákász pedig ugyanabban a perczen réalótt a nádból kikelő első kócsagra; de hibázott. Míg kirántottam a lábamat s megfordulhattam a kócsag messze haladt, lövésem nem érte el.

A két lövés új képet varázsolt elé: vagy tíz kócsag, ugyanannyi szürke, sok vörös gém felriadt, horkanva keringeni kezdett s belevegyült egy Circus pár is. Semmi kétség: a fészekfalu itt volt.

Odáig érve, a honnan az első kócsag kikelt, belétörtettünk a czímeres nádba s úgy a 15—20-ik méter táján előttünk állott az első kócsagfészek, négy tojásnyi aljjal; a fészek alatt egy elhullatott remek kócsagtoll igazolta a madár faját.

A fészek teljesen azt a benyomást tette, mintha szabadon lebegne; nagy, csészéje táján tömött; de fölötte, alatta s körülötte keresztül lát a szem. A fészek anyaga válogatott czímeres nád, ügyesen összedugdosva, átmérője — a kiálló szálakat is véve — úgy 2 méternyi, a tömött rész, vagy csésze, lehet 80 cm.

Alig két tenyérynnyi torzson állva, annyi nádat tördeltem, hogy féltérdre ereszkedhettem, várva az anyakócsagot; a pákász behatolt a nádba, folyton lövöldözött, a minek annyi volt a haszna, hogy egy körülbelül 80 főnyi kanalasgém farka is felriadt s magasan elvonult a Balaton felé.

A hosszú les, bár eredménytelen, mégis pompás dolog volt: talpalatnyi torzson, tömött, avas, czímeres nádban, egy látszólag lebegő kócsagfészek tözsomszédságában, fölöttem egy darabka szürke ég, mellettem mozdulatlanul a minden neszre figyelő eb, nagy magasan a vissza-visszatérő fészket szemmeltartó kócsag, mindez bővön kárpótolt a fáradságért.

Ez az első próba nem járt eredménnyel; későbben két, teljes díszben levő anyakócsag került innen birtokomba; a hímét pedig Vörs mellett — a Kis-Balatonon — lőttem: e teljesen kifejlődött és sértetlen madár hátán nem kevesebb mint 40 finom foszlású toll valóságos fátyolt alkot.

De nemcsak ezek a bizalmatlanok, hanem a teljesen bizodalmasok is összébb szorulnak, hogy — talán már nem is oly sokára — szintén fogyni kezdenek. A czímeres nádas, a legtömöttebb gyékényes legrejtettebb, legcsöndesebb helyein a szakállas czinke — *Panurus biarmicus* — a képzelhető legkedvesebb és legszebb szárnyas teremtes pár lépésnyire várja be az embert; igazi madárártatlansággal szegezi piczi aranyárga szemét a »természet urára«, mintha érezné, hogy ennek kegyetlensége az ő kedvességével szemben elenyészik; a piczi *Luscinola melanopogon* egérmódra surran a gyékényesben

s mintha pajkoskodnék a tiporva-törtető pákász lábával. Ám termő helyök fogy!

A Nagyberék érintetlenebb pontjaira jutva s ott lesbe állva, kis vártatva a látszólagos nyugalom mintegy varázs hatása alatt sürgő, mozgó életté változik; a vizsgálódó szem előtt egyszerre ezernyi fokozat és alakulás szerint folyik az, a minek tudományos megjelölése »a létért való küzdelem«, a mi pedig a maga végső eredményében mégis összhang, mégis a természet törvényein alapuló rend, akár fejlődő, akár hanyatló irányban folyjon is — t. i. a mi emberi fölfogásunk szerint véve és fejezve ki az irányzatot.

És valójában, magyar földön kevés pont van, a mely a természetvizsgálóra nézve oly csábító hatást gyakorolna, mint gyakorolja maga a Balaton, látszólag ellentétes innenső és tulsó partjával egyetemben; pedig mégis igaz, hogy különösen partjának berki-, turfa-termő, kivált pedig átalakuló növényélete, még sem ölelte még magához azt, a kinek fölséges tüneményeivel oly bő jutalmat és ezt oly készségesen szolgáltatna; ennek az életnek a multja már elveszett, egykori folyását, arányait már csak nyomokból következtethetjük.

Az a fölséges, nemes szárnyas pedig, a melynek fészket megközelíttem, ma már nem szálldos be biztosra ősi »falujába«; tavaszra kelve az idő, bizonytalanul bolyong a Kis-Balatonról a Nagyberékbe és vissza s csak a fajfentartás ösztönének kitörő hatalma bírja reá, hogy itt vagy ott mégis fészket rakjon; itt vagy ott, a hol a víz, ezzel a hal fogy, a tűz szaporodik s legújabb időben a tokos porontyot kiszedi a pákász, hogy a messze földre kereskedő »ügynököknek« eladogassa.

Vagy 15 éve annak, hogy bevetődtem Bácsmegyének egy kis, sokácz falujába, épen búcsúkor. Beküldtek a templomba, hogy csodát lássak s láttam is: sűrű tömegben térdreborulva vagy másfél-száz asszony, fején nagy főkötő, ezen sűrű sorban szétmeredő kócsagtoll korona; a midőn a csöngettyű szavára leborultak, mint valami csodálatos vetés, úgy hullámozott a kócsagtoll rengetege. Ma ez a dísz már örökbe jár: elfogyott a rét, elenyészett a nádas: a kócsag elmaradoz; sőt még a daru is régi V rendben ugyan, szépen szólva is, de elvonul a magyar föld, egykoron ősi, kedves tanyája fölött; bőségéről már csak bizonyos tankönyvek ábrándoznak.

HERMAN OTTÓ.